

А. О. Гудзь

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу висвітлених у спеціальній літературі точок зору щодо визначення поняття благодійної діяльності, не залишається поза увагою і його історична ретроспектива. На основі цього надається авторське розуміння досліджуваного терміна. Опрацьовується нормативно-правова база у сфері здійснення цієї діяльності. Надаються пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Ключові слова: благодійна діяльність, благодійність, недержавне соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Постановка проблеми. Недержавне соціальне забезпечення – одна з найпрогресивніших і найбільш перспективних форм соціального забезпечення населення в Україні, яка, враховуючи порівняно недавнє її законодавче окреслення, що також підтверджує новизну, ще не набула на сьогоднішньому етапі розвитку науки права соціального забезпечення достатнього висвітлення в спеціальній літературі. Це стосується передусім фундаментальних понять у цій сфері, виокремлення і змісту окремих видів недержавного соціального забезпечення, дослідження правового регулювання їх здійснення тощо. Одним із таких видів підтримки населення є благодійна діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти недержавного соціального забезпечення становили науковий інтерес таких учених, як Н.Б. Болотіна, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, Н.Н. Тарусина, М.М. Шумило та інші. Проте цілісного комплексного опрацювання благодійної діяльності дотепер здійснено не було, що й слугувало підставою для проведення дослідження.

Метою статті є аналіз правового регулювання та розкриття змісту поняття благодійної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є факт, що історично першими проявами масового й системного соціального захисту були допомога держави пораненим воїнам, пенсії чиновникам, державна опіка тощо. Проте основою для поширення таких видів підтримки, без сумніву, слугувало недержавне соціальне забезпечення, корені якого сягають

найдавніших часів, що виражалось в поданні милостині, церковній і громадській опіці нужденних, передусім у приватній добродійності [1, с. 332–333]. Благодійництво не втратило своєї ролі й на сучасному етапі розвитку соціального захисту в Україні, більше того, як слушно зазначає С.В. Пасічніченко, досягло найвищої своєї форми [2, с. 91].

Виникнення соціального явища благодійності сягає глибини століть. Воно видозмінювалось із найпростіших форм свого вираження – милостині, опіки ще на дореволюційному етапі свого розвитку, переходячи в соціальну роботу та шефство з боку держави в радянські часи, і сьогодні, сягнувши піку свого становлення, набуло окресленої законодавством форми через передбачений механізм здійснення цієї діяльності спеціально створеними некомерційними суб'єктами або окремими фізичними особами (меценатами, філантропами та ін.).

Цікавими є висвітлені О.В. Марченко висновки щодо існування двох груп дослідників із діаметрально протилежними поглядами стосовно необхідності існування благодійності як явища загалом у теперішньому історичному періоді [3, с. 63]. На думку першої, «благодійності в цивілізованому суспільстві взагалі бути не повинно» [4, с. 86]. На противагу цьому, інші переконані в тому, що саме благодійні структури слугують допоміжним джерелом здійснення підтримки та фінансування соціальної сфери під час кризових періодів у державі [5, с. 125]. Така точка зору заслуговує на абсолютну підтримку, проте, за винятком твердження щодо можливості й доцільності існування цього феномена лише

в часи, коли державі не вистачає ресурсів для соціального забезпечення. Очевидно, що сьогодні благодійність набула свого розвитку також у державах із високим рівнем життя й дуже ефективними системами соціального захисту.

У законодавстві, спеціальній літературі, засобах масової інформації вживаються різні терміни для позначення процесу підтримки нужденних осіб через приватні ініціативи: добродійність, милостиня, благодійність, пожертва, альтруїзм тощо.

Походить слово «благодійність» ще з давніх віків. Так, за часів Київської Русі з'являється термін «благотворительство», що означає в перекладі зі старослов'янської мови «благое діяння» чи «творити благо» [6, с. 177].

Уважається, що термін має латинські корені. «Caritas», «carus» означали милосердя, авторитетність, повагу, доброзичливість, жертвенну любов [7, с. 50]. До речі, англійське слово «charity», яке, без сумніву, має аналогічне походження, українською перекладається як щедрість, великодушність, допомога нужденним, організація підтримки, благодійний фонд, християнська любов тощо [8, с. 249–250].

У Великому енциклопедичному словнику надається розгорнуте визначення, близьке за змістом до благодійної діяльності в національному законодавстві. За вказаним джерелом, благодійністю є надання матеріальної допомоги тим, хто потребує: й окремим особам, й організаціям. Вона може бути спрямована також на перспективу, заохочення розвитку окремих найбільш значимих для суспільства галузей (навколишнє середовище, соціальний захист тощо) [9, с. 129].

До речі, натеper поняття благодійності й благодійної діяльності нерідко ототожнюють.

Так, Д.П. Страховський [10, с. 16], Г.О. Ульгорн [11, с. 8] під цими термінами розуміють прояв співчуття до ближнього, безкорисливу допомогу злиденним тощо.

О.В. Марченко, у свою чергу, наполягає на тому, що таке ототожнення є не коректним, аргументуючи думку так. Слово «благодійність» складається з компонентів «благо» й «діяти» – «діяти на благо», проте таке тлумачення дуже широке та не вносить ніякої чіткості в розуміння сутності явища [3, с. 64].

У тлумачному словнику «благодійність» розглядається як безвідплатна та непримусова діяльність приватних організацій чи окремих осіб, що полягає в наданні допомоги окремим особам у вигляді грошей, речей, виконання робіт чи надання послуг тощо [12].

О.М. Донік під благодійністю розуміє діяльність, за допомогою якої громадські та приватні ресурси спрямовуються їх власниками для підтримки найбільш незахищених груп населення, розв'язання проблем і поліпшення рівня життя суспільства загалом [13, с. 199].

Водночас дещо відмінний зміст вкладається в поняття «благодійна діяльність», докази чого не є поодинокими в спеціальній літературі.

Так, благодійна діяльність – це добровільна діяльність фізичних осіб, підприємств, установ, організацій з метою передачі безоплатно або на пільгових умовах (безкорисливо) коштів, майна, виконання робіт, здійснення обслуговування або інших видів підтримки [12].

С.Г. Ковальова вважає, що благодійною діяльністю є діяльність фізичних і некомерційних юридичних осіб, що здійснюється на принципах добровільності, безкорисливості, «цільовості» (згідно із законодавчо визначеними цілями), змістом якої є особиста й/або майнова допомога [14].

На нашу думку, розмежовувати поняття «благодійність» і «благодійна діяльність» недоцільно, адже зміст і першого, і в другого, по суті, зводиться до того, що це певний вид діяльності з властивими, описаними вище характеристиками.

Заслужують на увагу висновки Т.Ю. Сидорини, що благодійність сьогодні має кілька значень: 1) бажання зробити добро – на побутовому рівні; 2) з погляду християнства – любов Бога до людини, людини до іншої людини; 3) у переносному розумінні – навіть установи, які беруть участь у перерозподілі матеріальних благ; 4) надання підтримки нужденним у вигляді грошей або іншої допомоги [8, с. 250].

Незважаючи на те що поняття благодійності доцільно розглядати в багатьох розуміннях, найвагоміше з них у рамках дослідження – визначення благодійності в контексті соціального забезпечення населення. З огляду на це, під благодійністю (благодійною діяльністю) видається можливим розуміти інститут права соціального забезпечення; напрям діяльності (функція) певного суб'єкта; вид підтримки в рамках такої організаційно-правової форми соціального захисту населення, як недержавне соціальне забезпечення, тощо.

Сучасне трактування поняття благодійної діяльності будується на окремих елементах розуміння цього явища впродовж різних етапів історичного розвитку феномена, враховуючи й реалії сьогодення [2, с. 88]. Усе це відображено на законодавчому рівні.

У Законі України «Про товариство Червоного Хреста України» від 28 листопада 2002 року № 330-IV зазначається, що добродійна, благодійна діяльність – це діяльність, пов'язана з наданням допомоги та підтримки тим, хто її потребує, виходячи із загальнолюдських принципів гуманності й взаємодопомоги, яка здійснюється виключно безкорисливо (без мети отримання прибутку, іншої вигоди).

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 5 липня 2012 року № 5073-VI закріплює поняття благодійної діяльності, яка являє собою добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені чи за дорученням бенефіціара (набувача благодійної допомоги).

На нашу думку, це визначення є не дуже вдалим. По-перше, незрозумілим є зміст поняття «особиста допомога». З контексту можна припустити, що це послуга – якась дія на користь та в інтересах іншої особи, на протипагу якій (або в доповнення) може надаватись і матеріальна підтримка. Проте, з іншого боку, під «особистою» доцільно розглядати ту діяльність, яка здійснюється окремою фізичною особою. У такому випадку поза цією діяльністю залишатимуться юридичні особи, що є абсолютно некоректним. Тому раціонально було б указати і юридичних осіб як суб'єктів благодійної діяльності. З огляду на це, правильним видається внести зміни до законодавчого визначення, використавши для позначення суб'єктів термін «благодійник», запропонована в ст. 1 Закону дефініція якого, на наше переконання, досить точна й розгорнута. Під благодійником розуміється дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права (у тому числі благодійна організація), яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності.

Крім цього, варто звернути увагу на те, що передача майна від благодійника, без сумніву, виходячи з природи власне цієї підтримки, здійснюється не з метою одержання прибутку і сплати винагороди. Проте чи може воно надаватись, припустимо, на пільгових умовах, із певною знижкою? Очевидно, що так. Тому пропонуємо доповнити текст визначення ремаркою «окрім випадків, коли таке майно передається на пільгових умовах».

Отже, благодійна діяльність – це одноразова чи систематична участь благодійника в наданні майнової (фінансової) допомоги або здійсненні обслуговування, виконання інших робіт для до-

сягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику (окрім випадків, коли таке майно передається на пільгових умовах) від імені чи за дорученням бенефіціара.

У теперішній редакції спеціальний комплексний закон у цій сфері прийнято порівняно недавно. Соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги й подолання бідності; допомога постраждалим унаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», посідають вагоме місце серед основних сфер, на які спрямована благодійність.

Аналіз змісту Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» дає підстави стверджувати, що цей акт передусім містить норми цивільного права (засади діяльності, порядок створення та функціонування, припинення благодійних організацій тощо), крім того, і посилання на Цивільний кодекс України як один із основних актів, яким регулюються суспільні відносини в досліджуваній сфері. У Законі також є норми господарського права (щодо управління благодійними організаціями, особливого правового статусу благодійних організацій через їх неприбутковий характер тощо) та фінансового права (наприклад, стосовно пільг у сфері оподаткування). Проте, враховуючи соціально-орієнтовану природу власне явища благодійництва – здійснення фінансової чи іншої підтримки, мета якої полягає в забезпеченні покращення матеріального чи соціального становища тих або інших категорій осіб, окремих громадян, необхідним убачається розширення змісту акта нормами власне права соціального забезпечення.

Висновки і пропозиції. Пропонуємо доповнити Закон окремим розділом «Соціальний захист і соціальне забезпечення», який містив би деталізовані положення, наприклад, щодо сфер соціального захисту, на які переважно поширюється благодійність, а саме: соціальна підтримка малозабезпечених осіб; соціальна реабілітація безробітних, осіб з інвалідністю, інших осіб, які через свої фізичні чи інтелектуальні особливості, інші обставини не можуть самостійно реалізувати свої права та законні інтереси; надання допомоги постраждалим у результаті стихійних лих, катастроф природного чи техногенного характеру, соціальних, національних, релігійних конфліктів, жертвам репресій, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; сприяння укріпленню престижу та ролі

сім'ї в суспільстві; захист материнства, дитинства, батьківства; соціальна реабілітація дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, інших дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах; надання безкоштовної юридичної та правової допомоги тощо.

Крім цього, доцільним було б закріпити в запропонованому розділі Закону порядок здійснення соціального обслуговування або надання матеріальної підтримки (наприклад, форма й умови договору, порядок фінансування надання послуги чи речі, іншого майна тощо).

Недостатньо врегульованими є окремі аспекти щодо благодійних програм, під якими, відповідно до ст. 1 Закону, розуміється комплекс заходів у визначених профільним Законом сферах. Чинні норми щодо цього питання розпорошені по законодавству, яке до того ж містить непоодинокі прогалини. Так, доцільним убачається розкрити порядок прийняття благодійних програм, їх виконання, закріпити джерела фінансування, строки реалізації тощо. Необхідним є також висвітлення їх змісту, що важко зробити, опираючись на легальній дефініції цього терміна. По суті, благодійна програма є розрахунком коштів, які повинні надійти та які планується витратити. З огляду на її найвагомніше значення в усьому процесі реалізації надання благодійної допомоги, необхідність визначення на законодавчому рівні детального та всебічного врегулювання цих відносин не викликає сумнівів.

Список використаної літератури:

1. Лушников А.М., Лушнікова М.В., Тарусіна Н.Н. Договори в сфері сім'ї, праці та соціального забезпечення (цивілістическе ис-

ледование): учебное пособие / Ярослав. гос. ун-т. Ярославль: ЯрГУ, 2008. 432 с.

2. Пасічніченко С.В. Благодійність як соціальний феномен та основа формування соціальної допомоги. *Право і суспільство*. 2014. № 1. С. 87–91.
3. Марченко О.В. Природа благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. С. 63–66.
4. *Благодійність и милосердие: сборник научных трудов*. Саратов, 1997. 244 с.
5. Швейцер А.А. *Культура и этика*. Москва, 1973. 698 с.
6. Донік О. Благодійність в Україні (XVI–XVIII ст.). *УІЖ*. 2005. № 4. С. 159–177.
7. *Хрестоматія для некомерсеских організацій* / Д. Ондрушек и др. Братислава: Eterna Press, 2003. 347 с.
8. Сидорина Т.Ю. *История и теория социальной политики: учебное пособие*. Москва: РГГУ, 2012. 555 с.
9. *Большой энциклопедический словарь*. Москва: Республика. 2000. 1648 с.
10. Страхівський Д.П. К вопросу о христианской благотворительности. Москва: Рамп, 2002. 98 с.
11. Ульгорн Г.О. *Христианская благотворительность в древней Церкви*. Санкт-Петербург, 2000. 140 с.
12. *Толковый словарь русского языка* / ред. проф. Д.Н. Ушакова. Т. 4. 1163 с.
13. Донік О.М. *Купецтво в Україні в імперському просторі (XIX ст.)*. Київ: Інститут історії України НАУ України, 2008. 271 с.
14. Ковальова С.Г., Кваша К.П. *Поняття благодійної діяльності*. URL: <https://www.google.com.ua/search>.

Гудзь А. А. Понятие и правовое регулирование благотворительной деятельности в Украине

Стаття посвящена анализу освещенных в специальной литературе точек зрения относительно определения понятия благотворительной деятельности, не оставлена без внимания и его историческая ретроспектива. На основе этого предоставляется авторское понимание изучаемого термина. Прорабатывается нормативно-правовая база в сфере осуществления данной деятельности. Указываются предложения по совершенствованию действующего законодательства.

Ключевые слова: *благотворительная деятельность, благотворительность, негосударственное социальное обеспечение, социальная защита, социальное обеспечение.*

Hudz A. O. The concept and legal regulation of charity in Ukraine

The article is devoted to the analysis of the points of view concerning the definition of the concept of charity highlighted in the special literature, without leaving out of attention on its historical retrospective. Author's understanding of the term is given on the basis of this. The normative and legal base in the field of realization of this activity is being worked out. There proposals how to improve the current legislation are introduced.

Key words: *charity, non-governmental social security, social protection, social security.*